Araştırma Makalesi

OSMANLI SİNEMASINDA GENEL HUKUKÎ DÜZENLEME*

Ayhan CEYLAN**
ORCID: 000-0001-5680-4399

ÖZ

Sinema Batı'da ortaya çıkmasından kısa süre sonra Osmanlı coğrafyasına girmiştir. Bazı sınırlamalar getirmekle birlikte Osmanlı Devleti sinemaya karşı kategorik yasakçı bir tavır sergilememiştir. Osmanlı toplumunda sinemanın yaygınlık kazanmasıyla birlikte sinema hakkında genel hukukî düzenleme yapılması ihtiyacı doğmuştur. Bu arada hükümet, film gösterimleri hakkında bireysel başvurulara ve taleplere bazı çözümler öngörmüştür. Sinemaya ilişkin genel hukukî düzenleme çalışmaları yapılmakla birlikte, Osmanlı Döneminde bu çalışmaların yürürlüğe giremediği görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Osmanlı sineması, Türk sineması, Türk sinema tarihi, Osmanlı sinema hukuku, Türk sinema hukuku

Research Article

GENERAL LEGAL REGULATION IN OTTOMAN CINEMA

ABSTRACT

Cinema entered the Ottoman geography shortly after its emergence in the West. Although there were some limitations, the Ottoman Empire did not have a categorical prohibition against cinema. With the widespread use of cinema in the Ottoman society, there was a need for a general legal regulation about the cinema. In the meantime, the government has envisaged some solutions to individual applications and demands on film screenings. Although the general legal arrangements related to cinema are carried out, it can be seen that these studies could not enter into force in the Ottoman period.

Keywords: Ottoman cinema, Turkish cinema, Turkish cinema history, Ottoman cinema law, Turkish cinema law

* Received / Geliş tarihi: 01.11.2018 Accepted / Kabul tarihi: 10.12.2018
** Prof. Dr. İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi, aceylan@ticaret.edu.tr

1.Giriş

Kökenleri daha önceye götürülmekle birlikte özellikle XVI. yüzyılın sonundan itibâren seyir sanatları Osmanlı sosyal ve kültürel hayatının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Belirli mekânlar oluşturuluncaya kadar hazırlanan gösteriler, düğünler, şenlikler ve mesire alanlarında sunulmakta ve esas olarak halkın eğlence ihtiyacını karşılamaktadır. Kukla, karagöz, meddâhlık, ortaoyunu, hokkabazlık, cambazlık ve hayvan oynatma bu oyun ve eğlence türlerinin öne çıkanlarından bir kısmıdır. Bu geleneksel sanatlara Batılılaşma süreciyle birlikte gelen tiyatro ve sinema gibi modern gösteri ve sahne sanatları eklenmiştir. Padişah ve çevresinin, üst düzey devlet adamlarının, elçilerin ve basının ilgi ve desteği sayesinde bu sanatlar çeşitlenerek yaygınlık kazanmıştır[1].

Osmanlı kültüründe geleneksel gösteri ve sahne sanatlarıyla birlikte sinema ve tiyatro gibi Batı'dan gelen modern sanatlar, "oyun" anlamıyla bağlantılı Arapça "lu'b" kelimesinden çoğul olarak türetilmiş "lu'biyyât" kavramı kapsamında değerlendirilmiştir. Kavram, Osmanlı klasik döneminden itibâren "eğlence" anlamıyla ilişkili Arapça "lehv" kelimesinden türetilmiş "lehviyyât" kavramıyla tekil (lu'b ve lehv) ya da çoğul (lu'biyyât ve lehviyyât) şekilde oyun ve eğlenceye yönelik gösterilere şâmil olarak sık sık birlikte kullanılagelmiştir[2]. Söz gelimi, Osmanlı Arşivi'nde tahminî tarihi 1896 olarak verilen ve Osmanlı topraklarında-en azından halka açık- sinema gösteriminin gerçekleşmediği bir tarihte; tiyatro, ortaoyunu, dilsiz, hokkabaz, cambaz, kukla ve karagözü düzenleyen müsvedde şeklindeki hukûkî metnin adı: "Memâlik-i Mahrûse-i Şâhânede Umûmun İntibâh ve Tenezzühü İçin İcrâ Olunabilecek Lu'biyyât ve Lehviyyâta Dâir Nizamnâme"dir[3]. Yine Cemiyet-i Umûmiye-i Belediye tarafından tanzim edilen Rûmî 1326 (1911/1912) tarihli tarifede;[4] sinema, tiyatro, sirk, cambazlık, hayâlcilik, panorâmâcılık, pandomîmâcılık, hokkabâzlık ve kukla gösterileri lû'biyyât kategorisi içinde yer almıştır. Konuyla ilgili belgelerde, yapılan gösteri işi, "icrâ-yı lu'biyyât", gösterinin sergilendiği mekân da "lu'bhâne" veya "lu'biyyât mahalli" olarak adlandırılmıştır.

Lû'biyyât kapsamında nitelendirilmelerine bağlı olarak toplumun eğlence ihtiyacını karşılamaları geleneksel seyir sanatlarının icrâsının serbest bırakıldığı intibâı vermemelidir. Osmanlı Devleti başlangıçtan itibâren kitleye yönelik bu tür gösterilerin yapılmasını "izne" bağlamış, tiyatro yanı sıra Batı'dan gelen ve teknolojik bir gelişimi yansıtan sinema da diğer geleneksel lû'biyyât gibi izin ve denetime tâbi tutulmuştur. Ancak sinemanın diğer lû'biyyâttan farklı olarak basın gibi teknolojik bir

[1] Ahmed Refik, **İstanbul Nasıl Eğleniyordu?,** İstanbul, 1927, s. 43 vd.; Metin And, **Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)**, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1972, s. 20 vd.

[2] İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul: Kubbealtı, 2010, s. 740, 747; Nebi Bozkurt, "Oyun", C. 34, **DİA**, İstanbul, 2007, s. 15-16; Nebi Bozkurt, "Eğlence", C. 10, **DİA**, İstanbul, 1994, s. 483-488.

[3] **BOA**, Y.PRK.DH., 9/28, 29 Zilhicce 1313.

[4] Çalgı ve Lû'biyyât Ruhsatiyeleri Tarifesi için bkz. Osman Nûrî, **Mecelle Umûr-ı Belediye**, C. II, Dersaâdet 1330, s. 464-465. Ayrıca bkz. **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları**, Yayına Hazırlayanlar: Resul Köse, Muzaffer Albayrak, İstanbul:Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015, s. 17-49.

gelişimin sonucu ortaya çıkan "kitle iletişim aracı" yönüne işaret etmek gerekir. Bilgi, düşünce, duygu ve tavırların herhangi bir araca gerek kalmaksızın hedef kitleye sanat tarzında yüz-yüze iletişimle doğrudan nakledildiği geleneksel sanat faaliyetlerini izne ve düzene bağlayan bir devlet, oyun ve eğlence ihtiyacını karşılama yanında sahip olduğu prestijle daha geniş kesimlere ulaşabilme ve etkileyebilme kapasitesine sahip[5] sinemayı evleviyetle bir düzene kavuşturmak isteyecektir; zira sinema, bir sanat olduğu kadar bir kitle iletişim aracıdır da. Ancak sinemanın Osmanlı Devleti'ndeki yaklaşık çeyrek asırlık serüveni, lû'biyyât kapsamındaki vasfını pekiştirircesine, dönem şartlarının da etkisiyle kamuoyu oluşturan ve yönlendiren bir kitle iletişim aracı olma yönünü belirgin kılmayacaktır.

Osmanlı Arşivi'nde yer alan sinemaya ilişkin belgeler sayesinde önemli ölçüde Osmanlı Dönemi sinemasının idarî, siyasî, hukukî ve mâlî yönünü aydınlatan doğru ve güvenilir bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Arşiv belgelerinin tek başına veya diğer kaynaklarla birlikte değerlendirilmesi sonucu özellikle son yıllarda dikkate değer çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu araştırma, Osmanlı Arşiv belgelerine dayanarak Osmanlı sinemasına ilişkin genel ve soyut hukukî düzenleme olup olmadığını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede, sinemayı düzenlemeye yönelik çalışma yapılıp yapılmadığı, yapılmışsa muhtevasının ne olduğu ve yürürlüğe girip girmediği sorularının cevapları bulunmaya çalışılmıştır. Bu arada, sinemaya yönelik bazı araştırmalarda "nizamnâme" veya "düzenleyici" bir metin olarak belirtilen ve Osmanlı Arşivi'nde yer alan 1903 tahminî tarihli "Memâlik-i Şâhânede Sinematograf Temâşâ Ettirilmesinin Şerâit-i İmtiyâziyesi" adlı taslak metnin hukukî nitelendirilmesi yapılmıştır. Araştırma, daha önce yayınlanan "Osmanlı Dönemi Türk Sinemasında Hukukî Düzen"[6] adlı makaleyi tamamlayıcı olup lu'biyyât kategorisindeki gösteri sanatlarının hukuki düzenini de genel olarak açıklayıcı niteliktedir. Makale sonunda ayrıca Sadâret yoluyla Şûrâ-yı Devlet'e tetkik ve müzâkere edilmek üzere havâle edilen inceleme konumuzla ilgili bir Lâyiha metnine yer verilmiştir.

2.Osmanlı Sinemasında Genel Hukukî Düzenlemeyi Gerektiren Sebepler

Lumiére kardeşlerin 1895 yılında Paris'de gerçekleştirdikleri resmî ilk gösterimden kısa bir süre sonra sinematograf Osmanlı topraklarına girmiştir. Özellikle II. Abdülhamit'in ve çevresinin ilgisi, hatta desteği sinemanın benimsenmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nde halka açık ilk film gösterisi Aralık 1896'da Galatasaray'daki Sponek Birahanesi'nde gerçekleştirilmiştir. Yabancı operatörler ve sinemacılar eliyle, saray ve konak gösterilerini aşan sinema, Beyoğlu'nda dar bir çevreden yavaş yavaş İstanbul'a ve diğer şehirlere yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde sinema gösterimi için özel bir mekân bulunmamakta, gösteriler; tiyatro, kıraathane, sirk veya birahane gibi farklı yerlerde sunulmaktadır. İlk yerleşik sinema

[5] Genel olarak kitle iletişim araçlarının önem ve fonksiyonu için bkz. Kayıhan İçel, **Kitle İletişim Hukuku,** 12. baskı, İstanbul: Beta Yayınevi, 2017, s. 48-52.

[6] Ayhan Ceylan, "Osmanlı Dönemi Türk Sinemasında Hukuki Düzen, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları,** S. 9, Y. 2010 (Bahar), İstanbul 2014, s. 7-19.

salonu 1908 yılında İstanbul'da açılmıştır. Bu ilk dönemde sinemanın işletme çevresi gayrımüslim tebaa ve yabancılardan oluşmaktadır. Türk nüfusun sinemaya ve sinema işletmeciliğine ilgisi 1910 yılıyla birlikte başlamış, Türkler tarafından ilk sürekli sinema salonu 1914 yılında İstanbul'da Milli Sinema adıyla açılmıştır[7].

Osmanlı Devleti, ortaya çıkışlarından itibâren gerek geleneksel gerekse modern gösteri sanatlarında kategorik yasakçı bir tutum benimsememiştir. Genel hukukî bir düzenin olmadığı dönemde bireysel talepler değerlendirilmiş, kukla, karagöz, hokkabaz ve ortaoyunu gibi lû'biyyât kapsamındaki geleneksel gösteri ve etkinlikler "izne" bağlanmış[8] ve bazı yerleşik esaslar da oluşturulmuştur. Devlet bu tip başvuruları dinî, ahlâkî, âdap ve siyasî değerleri açısından denetim ve kontrole özen göstermiştir. Sinemanın Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkışı ve gelişimi belli ölçüde matbaa ve basınla benzer, özellikle hukukî süreci hemen hemen tiyatro ile ortak bir seyir izlemiştir.

Osmanlı topraklarında matbaa açılması, kitap, gazete ve dergi yayın faaliyeti, öncelikle kişilerin talepleri karşısında verilecek izne ve yayın içeriklerinin belli kriterlere uygun olarak denetime tâbi tutulduğu bir uygulama süreci geçirmiştir. Zamanla genel hukukî düzenlemeye ihtiyaç görülmesi sonrasında ilk defa olmak üzere, matbaa 1857'de, basın 1864'de bir nizamnâme ile düzenlenmiştir. 1867'de yürürlüğe konan Kararnâme-i Âli, 1864 Matbuât Nizamnâmesi'nin işlerliğini fiilen askıya almıştır[9]. 1888'de kabul edilen yeni Matbaa Nizamnâmesi döneminde kitap basımı Maarif Nezâreti, gazete ve dergiler ise Dâhiliye Nezâreti bünyesinde din, ahlâk, âdap ve siyasî uygunluk açılarından denetime tâbi tutulmuştur[10]. 1876 Kanun-i Esâsîsi'nin 12'nci maddesine göre,"Matbuât kanun dâiresinde serbesttir" şeklinde bir hükme yer verilmiş olsa da Anayasa gereği çıkarılacak kanun tasarı düzeyinde kalmış, 1909'a kadar da yürürlük imkanı bulamamıştır.

Sinema gibi lû'biyyât kategorisinde yer verilen ve modern bir gösteri sanatı olan tiyatronun Osmanlı topraklarındaki varlığı III. Selim dönemine kadar götürülse de etkinleşmesi Tanzimat ve sonrası döneme rastlar[11]. Bireysel talepler karşılığında açılması, idaresi ve çeşitli açılardan denetim ve kontrolü belli esaslara bağlanan tiyatro, zamanla iç/dâhilî ve genel düzenleme çalışmalarına konu olmuştur. Nitekim 1860 yılında verilen imtiyâz çerçevesinde Naum Tiyatrosuna yönelik bir

[7] Nijat Özön, **Türk Sinema Tarihi (1896-1960)**, 4. Basım, İstanbul:Doruk Yayımcılık, 2013, s. 32-40; Giovanni Scognamillo, **Türk Sinema Tarihi,** 2. baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003, s. 17-19; Burçak Evren, **Türk Sinemasının 100 Yılı**, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014, s. 16-35; Ali Özuyar, **Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1922),** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 32-70; Yorgo Bozis-Sula Bozis, **Paris'ten Pera'ya Sinema ve Rum Sinemacılar,** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014, s. 17-28.

[8] **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları**, s. 35-73.

[9] Geniş bilgi için bkz. Ayhan Ceylan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, S.1, Y. 2006 Bahar, s. 139-155.

[10] Ali Birinci, **Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri**, İstanbul:Dergâh Yayınları, 2012, s. 131-144.

[11] And, s. 20-21.

"nizamnâme-i dâhiliye" hazırlanmıştır[12]. Bu nizamnâme ile uyumlu ve cambaz oyununu da kapsamına alacak şekilde Naum'da olduğu gibi on beş sene müddetle Yaver Bey'e verilen imtiyaza binâen Dersaâdet'te kurulan İstanbul Tiyatrosuna yönelik bir "nizamnâme-i dâhiliye" yaklaşık 1,5 ay sonra Meclis-i Vâlâ tarafından tanzim edilmiştir[13]. Görüldüğü kadarıyla Beyoğlu Naum Tiyatrosu ve Dersaâdet İstanbul Tiyatrosu nizamnâmeleri, tiyatrolara yönelik genel düzenleyici bir metin, yani "nizamnâme" mahiyetinde olmayıp, imtiyâz çerçevesinde bu iki tiyatroya yönelik hazırlanan "iç düzenleme/nizamnâme-i dâhiliye"(şartnâme) niteliği taşımaktadır. 1890 yılında Yıldız Saray-ı Hümayunu'na ait bir belgede, piyeslerin sahneye konulması ve ruhsat alınmasına yönelik uyulması gereken kurallara ilişkin genel ve soyut mahiyette bir düzenleme olarak nizamnâme hazırlanması istenmekte ise de bu yönde bir düzenleme ortaya konulamadığı anlaşılmaktadır[14]. 1894 yılında çıkarılan tiyatroya ilişkin bir Sansür Talimatnâmesi sahnelenecek oyunların sansürleneceği konuları düzenlemiştir[15]. Sinemanın Osmanlı topraklarına henüz girmeye başladığı 1896 yılında "Memalik-i Mahrûse-i Şâhânede Umûmun İntibâh ve Tenezzühü İçin İcrâ Olunabilecek Lu'biyyât ve Lehviyyâta Dâir Nizamnâme Lâyihası" hazırlanmıştır. Bâb ve fasıllar halinde 32 madde ve zeylden oluşan metin; tiyatro, ortaoyunu, dilsiz, hokkabaz, cambaz, kukla, karagöz gibi gösteriler için uyulması gerekli kurallar ve bu kurallara uyulmaması durumunda verilecek cezalara ilişkin düzenlemeler getirmektedir[16]. Osmanlı Arşivi'nde müsveddesine yer verilen bu önemli ve ayrıntılı lâyihanın yürürlüğe girdiğine ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Matbaa, basın ve tiyatrodan sonra devlet sinemada da kategorik yasakçı bir tavır takınmamıştır. Siyasi otorite genel bir düzenleme olmadığından dolayı öncelikle bireysel başvurulara karşı çözüm oluşturmaya çalışmıştır. Taleplere verilen izinlerden anlaşıldığı kadarıyla, devlet zamanla yerleşik ilke ve kurallar ile belirli bazı sınırlama esasları oluşturmuştur. Bu kapsamda, sinematograf veya çalıştırılması için ihtiyaç duyulan aletlerin Osmanlı topraklarına girişi kısıtlanmış,[17] sinema mekanlarının açılması ve sinema gösterimi yapılan başvuru üzerine izin verilmesine bağlanmıştır[18]. Ayrıca kişisel talep ve işlemler ile uygulama çerçevesinde idarî otorite sinema filmlerinin denetiminde bazı kıstaslar geliştirmiştir[19]. Böylece Osmanlı Devleti pek çok Avrupa ülkesine paralel bir şekilde denetim gerçekleştirmiştir[20].

---

[12] **BOA**, HR.TO.,472/21, 22 Recep 1276.

[13] **BOA**, İ.MMS., 16/691, 9 Cemazileahir 1276; **BOA**, İ.MVL., 430/18931, 5 Ramazan 1276 (Belge için bkz. **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları**, s. 119-122).

[14] **BOA**, İ.DH.,1200/93908, 27 Rebiülevvel 1308.

[15] **BOA**, MF.MKT., 239/36, 20 Safer 1312.

[16] **BOA**, Y.PRK. DH., 9/28, 29 Zilhicce 1313 (Belge için bkz. **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları**, s. 212-214).

[17] **BOA**, BEO, 799/59906; **BOA**, BEO, 843/63218, 18 Rebiülahır 1314; **BOA**, BEO, 2625/196810, 15 Cemaziyelahir 1323; **BOA**, BEO, 3229/242126, 9 Zilhicce 1325; **BOA**, BEO, 3281/246071, 27 Safer 1326; Özön, s. 32, 39;

[18] **BOA**, BEO, 3235/242565, 21 Zilhicce 1325.

[19] **BOA**, DH.MKT., 823/38, 4 Zilhicce 1321;**BOA**, DH.MKT., 823/38, 4 Zilhicce 1321; **BOA**, ZB., 328/6, 1 Teşrinisani 1324.

[20] Sinematografik hürriyet, sansür ve çeşitli ülkelerdeki ilk uygulaması için bkz. Alim Şerif Onaran, **Sinematoğrafik Hürriyet,** Ankara: İçişleri Bakanlığı, 1968; Özkan Tikveş, **Mukayeseli Hukukta ve**

Kanun-i Esâsî'nin ilk hâlinde: "Matbuât kanun dâiresinde serbesttir" şeklinde yer alan 12'nci maddeye, 1909 yılında; "Hiçbir şekilde basım öncesi teftiş ve muayeneye tâbi tutulamaz" hükmü eklenmiştir[21]. Anayasa değişikliğine uygun olarak 1909 yılında çıkarılan Matbûat ve Matbaa Kanunları[22] kitap, risâle ve gazete yayını için beyannâme vermeyi yeterli görüyor, sansüre yer vermiyordu. Ancak siyasi rekabet, Balkan ve I. Dünya Savaşları şartlarında ilan edilen seferberlikler basın mevzuatında değişiklikleri ve beraberinde gazete kapatmayı ve askerî konular kapsamında sansürü getirecektir[23]. 1909 Anayasa değişikliğinde sinemaya ilişkin bir düzenleme yer almamaktadır. Bununla birlikte matbaa ve basın yanında sinema ve tiyatronun da anayasa değişikliğinin getirdiği hürriyet ortamından yararlandığı anlaşılmakta, sinema ve tiyatro salonlarında artış olduğu gözlenmektedir[24].

Bireysel talepler karşısında yerleşik bazı ilkeler oluşturulmuşsa da özellikle II. Meşrutiyet sonrası dönemde basın gibi sinemanın da genel ve soyut hukukî bir düzene kavuşturulması gerekli görülecektir. Sinema hem lu'biyyât türü ve hem de bir kitle iletişim aracı olması dolayısıyla topluma yönelik diğer etkinliklere nazaran daha fazla düzenlenmeyi gerektiren bir potansiyele sahiptir. Kişilerin taleplerine yönelik çözümler üretilse ve bazı kriterler geliştirilse de zaman zaman aynı konuda uygulamada ortaya çıkan farklı tavırlara son vermek ve ülkede yeknesak bir tutum belirlemenin getireceği fayda bakımından sinemanın açılması, idaresi ve denetimine yönelik genel bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur. Ceza Kanununda ve Polis Nizamnâmesinde basın ve lû'biyyât kapsamında inzibâtî ve cezâî müeyyidelere ilişkin hükümler bulunmakla birlikte sinema alanına yönelik müstakil bir düzenlemeyi gerektiren boşluk ortaya çıkmış durumdadır.

3.Osmanlı Sinemasına İlişkin Genel Hukukî Düzenleme Çalışmaları

3.1.Genel Olarak

Osmanlı Arşivi'nde Osmanlı Dönemi sinemasına ilişkin genel düzenlemeye yer veren dört farklı metin görülmektedir. 1913-1918 yılları arasında ve genelde müsvedde olarak hazırlanmış bu nizâmnâme lâyihaları birbirinden çok farklı düzenlemeler olmayıp bir ana çalışma taslağının zamanla değişikliğe uğramış şekillerinden ibârettir. Sinema bu belgelerde müstakil bir düzenleme olarak yer almamaktadır. Lu'biyyât olarak oyun ve eğlenceye yönelik baskın boyutu nedeniyle basın gibi kamuoyu oluşturacak, etkileyecek veya muhâlefet yapacak bir kitle iletişim aracı olma düzeyine henüz ulaşamaması, alanlarını düzenleyen genel hukukî bir düzenleme bulunmaması, ayrıca, açılış, idâre ve denetimleri açısından ortak hükümlere tâbî olmaları, sinemayı,

Türk Hukukunda Sinema Filmlerinin Sansürü, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968, s. 6 vd.

[21] **Düstu**r II.Tertip, C.1, Dersaâdet, 1329, s. 640.

[22] **Düstur** II.Tertip, C.1, Dersaâdet, 1329, s. 395-406.

[23] Alpay Kabacalı, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, İstanbul:Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1990, s. 83-94.

[24] Özuyar, s. 82 vd.

tiyatro ve benzeri oyun ve eğlenceye yönelik diğer gösterilerle birlikte lu'biyyât kapsamında ortak bir metinde düzenlemeyi beraberinde getirmiştir.

3.2.Lâyiha Kavramı

Arapça kökenli bir kelime olan "lâyiha", Osmanlı diplomatiğinde rapor ve taslak olmak üzere iki farklı belge türü için kullanılmıştır. Hukukî yönü olan belgelerin müsveddesi durumundaki lâyihalar, herhangi bir konuya dâir yetkili kimse veya ilgili makam tarafından hazırlanan kanun, nizamnâme, talimât, mukâvele ve şartnâmelerin müsveddesi veya tasdik edilmeden önceki taslak hâli olarak tarif edilebilir. Lâyiha bir başlık ihtivâ etmekte, hukukî metnin niteliğine göre, bâb, fasıl veya maddelere ayrılmaktadır. Müsvedde veya nihâi şekildeki lâyihalarda, madde numaraları bazen kenarda bırakılan marja konulmakta, bazen yazı hemen kağıdın kenarından başlatılarak maddeler diğer satırlarla aynı hizaya getirilmektedir[25].

Müsvedde niteliği de taşıyan taslak lâyihalarda, yetkili makamlarca okunup gerektiğinde düzeltme, ekleme ve çıkarmalara yer verebilecek şekilde kağıdın işlevsel kullanımını sağlamaya yönelik olarak diğerlerinden farklı kullanıldığı görülmektedir. Söz gelimi, çıkarılacak kelime, cümle, ibâre veya pasajların üstü çizilip, ilâve edilecek bir cümle veya ibâre varsa gireceği yere numara konulmakta ve soldaki boşlukta tekrarlanan numaranın yanına gerekli ilâve yapılmaktadır. Kaldırılacak veya değiştirilecek maddelerin karşısına yeni şekilleri yazıldığı gibi, ilâve maddeler de numarası ile birlikte sol tarafta yer almaktadır. Sıralarının değiştirilmesi hâlinde de lâyihada eski maddelerin üstü çizilerek yeni şekilde kaçıncı madde olacağı belirtilmektedir. Taslak tadilâtında kullanılan bir usul de daha rahat görülebilmesine imkan sağlamak üzere tadilâtın kırmızı kalemle yapılmasına dikkat edilmesidir[26]. Ancak belirtilen bu usullere uyulmayan lâyiha müsveddesi örnekleri de görülmektedir.

3.3.Nizamnâme Kavramı

1876 Kanun-i Esâsîsi, Osmanlı mevzuatının yazılı iki önemli kaynağı olan kanun ve nizamnâme yapmayı, düzenleme sahası ve yetkili organlar bakımından farklı esaslara bağlamıştır. 1909 yılında Kanun-i Esâsî'nin 7'nci maddesinde yapılan tadille; "devâir-i hükümetin muâmelâtına ve kavânînin sûret-i icrâiyyesine müteallik" konularda nizamnâme yapılabilirdi[27]. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, nizamnâme, yürütme ve idâreye ait konularda, kamu hizmetleri ve devlet dâirelerinin düzen ve işleyişine ilişkin alanlarda hazırlanabilirdi. Nizamnâme, Şûrâ-yı Devlet'te müzâkere edilip Meclis-i Vükelâ tarafından kabul edildikten sonra padişahın tasdikine sunulur ve öngörülen usûl çerçevesinde Takvim-i Vekâyi'de neşr ve ilan edildikten

[25] Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, 2. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyât, 1998, s. 335-337.
[26] Kütükoğlu, s. 338.
[27] **Düstûr**, II. Tertip, C.1, Dersaâdet, 1329, s. 640.

sonra yürürlüğe girerdi. Hükümet tarafından tanzim edilen nizamnâmeler genel ve objektif mahiyette bağlayıcı hükümler taşırlardı[28].

Osmanlı hukuk sisteminin tanıdığı yetki çerçevesinde nizamnâme lâyihaları ilgili nezâretler (bakanlıklar) tarafından hazırlanırdı. Nitekim sinema, tiyatro vb. lu'biyyât mahallerinin açılması, idâresi ve denetimi Dâhiliye Nezâretinin ilgili olduğu bir alan olduğundan Lâyiha bu nezâret tarafından tertip ve teklif edilmiştir. Hazırlanan lâyiha tetkik ve müzâkere edilmek üzere Sadâret yoluyla Şûrâ-yı Devlet'e havâle olunmuştur[29].

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat sonrası dönemde, posta, telgraf, telefon, tramvay, elektrik, gaz, su, demiryolu gibi kamu hizmetleri imtiyazlarla görülmüştür. Yaver Bey, Naum ve Güllü Agop'a tiyatro açma ve oynatma işlemi de imtiyazla sağlanmıştır[30]. Bu tür imtiyaz işlemleri doktrinde tipik olmasa da bir "sözleşme" olarak nitelendirilmektedir. İmtiyazlara ilişkin Osmanlı Devleti'ndeki işlem ve uygulamanın da genel olarak bu mahiyeti yansıttığı görülmektedir. İmtiyaz sözleşmesi, şekil itibariyle; imtiyaz veren idare ile imtiyaz sahibi özel kişinin iradelerinin uyuştuğunu gösteren "sözleşme" ve idare tarafından tek yanlı olarak hazırlanan ve kamu hizmetinin işleyiş şartlarını düzenleyen "şartname" olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır Şartnâmede imtiyazın konusu, süresi, imtiyaz veren ile imtiyaz sahibinin karşılıklı hakları ve borçları ve imtiyaz sahibi ile kullanıcı üçüncü kişiler arasındaki ilişkiler konusunda uygulanacak hükümler belirlenmektedir[31]. Lu'biyyât kapsamında toplumun bir ihtiyacını karşıladığından hareketle başlangıçta sinema gösteriminin de tiyatro gibi imtiyazla sağlanmak istendiği, hatta bu yönde girişimde de bulunulduğu görülmektedir. Nitekim "Memâlik-i Şâhânede Sinematograf Temâşâ Ettirilmesinin Şerâit-i İmtiyâziyesi" adlı taslak metin şeklinde bir "imtiyâz şartnâmesi" hazırlandığı Arşiv kayıtlarına yansımıştır[32]. Osmanlı Arşivi'nde tahminî tarihi 1903 olarak verilen Şartnâme taslağının, tiyatro ve diğer alanlarda verilen imtiyâzlar ve içerikleri dikkate alındığında bu tarihe ait olma ihtimâli oldukça yüksek gözükmektedir. Taslakta, sinematograf imtiyâzının süresi, imtiyâz veren ile imtiyâz sahibinin karşılıklı hakları ve yükümlülükleri, imtiyâz sahibi ile hizmetten yararlanan üçüncü kişiler arasındaki ilişkiler ve başta şirket şeklinde olmak üzere bu hizmetin görülme biçimleri belirtilmiştir. Bu kapsamda, Memâlik-i Şâhânede

---

[28] Ali Fuat Başgil, "Türkiye Teşkilât Hukukunda Nizamname Mefhumu ve Nizamnamelerin Mahiyeti ve Tâbi Olduğu Hukukî Rejim", **Cemil Bilsel'e Armağan**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul 1939, s. 22-45; Zeki, **Mecelle-i Vezâif-i Zâbıta,** 2. Tab, İstanbul, 1330, s. 11.

[29] Abdullah Teyfur Erdoğdu, **Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Tarihi (1836-1922**), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2005, s. 224;Abdülmecit Mutaf, **Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Şûrâ-yı Devlet (1868-1922/1284-1342)**, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İzmir, 1997, s. 34, 48.

[30] **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları**, s. 111, 129, 141 vd.

[31] Turgut Tan, "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılara Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.22, S.2, 1967, s. 298 vd.; K. Burak Öztürk, **Kamu Hizmeti İmtiyaz Sözleşmeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2000, s. 56 vd.;Seda Örsten Esirgen, **Osmanlı Devleti'nde Yabancılara Verilen Kamu Hizmeti İmtiyazları**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2010, s. 22 vd.

[32] **BOA**, Y.PRK.AZJ., 46/16, 29 Zilhicce 1320.

Sinematograf Temâşâ Ettirilmesinin Şerâit-i İmtiyâziyesi başlıklı taslak metin hukukî niteliği itibariyle bir "imtiyaz sözleşmesi"dir. Şartnâmesinde maddeler hâlinde yer alan "düzenleyici" hükümlerin, yukarıda değinildiği üzere, Taslağı kanun veya nizamnâme gibi hukukî niteliği farklı "genel hukukî düzenleyici" bir metin kılması mümkün gözükmemektedir.

3.4.Sinemayı Düzenlemeye Yönelik Çalışmalar

3.4.1.1913 Tarihli Lâyiha

Osmanlı Arşivi'nde tahminî yılı 1913 olarak verilen belge sinemaya ilişkin genel hukukî düzenlemeye yer veren ilk metindir. Hangi kurum tarafından hazırlandığı belirtilmemekle birlikte, belgenin konusu ve bulunduğu evrak grubu dikkate alındığında Dâhiliye Nezâreti bünyesinde hazırlandığı anlaşılmaktadır. Lâyiha, alanı düzenleyecek ve daha sonra değişiklik gösterecek lâyiha çalışmalarının ilki ve kaynak metni olması bakımından önemlidir. Taslak başlığı "Ale'l-Umûm Tiyatrolar, Sinemalar, Kafeşantanlar, Kafekonserler ve Sâir Eğlence Mahalleri Usûl-i Zâbıtasına Dâir Nizamnâme"dir[33]. Lâyiha başlığında yer verilen "zâbıta" kelimesi, metnin hazırlanmasındaki başat sebebe de esâsen işâret eder niteliktedir. Âdap, genel ahlak, asâyiş, emniyet, denetim ve kontrol sağlama gibi sâiklerle kendini gösteren inzibâti yön,[34] tasarının temel hazırlanma gerekçesi olduğu kadar maddelerde genişçe yer almasıyla da gözetilmiştir. Varak hâlinde 17 sayfadan oluşan, üstleri çizili ve iç içe geçmiş cümleleri hâvî müsvedde metinde geniş düzeltmeler, eklemeler ve çıkarmalar yapılmıştır. Lâyihanın bütününde, 2 bâb, 4 fasıl ve 77 madde yer almaktadır. Üç fasıldan oluşan birinci bâb'ın başlığı "Tiyatro ve Sâir Lu'biyyât Mahalleri Hakkındadır". İlk fasıl "Tiyatrolar" (1-34.m.), ikinci fasıl "Sinemalar" (35-43.m.), üçüncü fasıl "At ve İp Cambazları ve Hayvanât-ı Ehliye ve Vahşiye Oyuncuları ve Sâir Lu'biyyât Mahallerine Dâir (44-47.m.)"dir. İki fasıldan oluşan, İkinci bâbın ilk faslı "Kafeşantanlar ile Çalgılı Kahveler" (48-67.m.), yani kafekonserlere ilişkindir. Ancak nedense ikinci bâbın "birinci faslı"nın üstü çizilerek kaldırıldığı görülmektedir. İkinci bâbın ikinci faslı, "Çalgıcılar" (68-77.m.) hakkındadır. Ancak müsveddede yer aldığı üzere bu faslın tamamı üstü çizilerek çıkarılmıştır. Böylelikle yapılan değişiklik, çıkarma ve ekleme sonrasında müsvedde metnin son şekli, silinen bazı maddeler sonrası -rakamlama özeni de gösterilmediği dikkate alındığında- 77 maddeden 62 maddeye düşmektedir.

3.4.2.1915 Tarihli Lâyiha

Sinemayı da içeren lu'biyyât kapsamındaki ikinci genel hukukî düzenleyici metnin hazırlanış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Lâyiha olarak Osmanlı Arşivi'nde yer alan belgenin Dâhiliye Nezâreti tarafından görüşleri alınmak üzere 7 Teşrinisânî 1331/20 Kasım 1915'de çeşitli vilâyet ve mutasarrıflıklara gönderildiği

[33] **BOA**, DH.EUM.THR., 103/22, 29 Zilhicce 1331.

[34] Lâyiha metninin değişikliğe uğrayan sonraki sürecinde "inzibâtî" niteliği vurgulanmıştır. **BOA**, DH.EUM.6.Şb., 38/12, 18 Şaban 1336.

anlaşılmaktadır[35]. Bu lâyihanın, üzerinde kısmî değişiklik yapılan 1916 Haziran Lâyihası'na kadar varlığını koruduğu görülmektedir. Lâyiha metni, konuyla ilgili hazırlanan 1913 yılına ait ilk lâyihanın kısmen değiştirilmesiyle ortaya çıkmış olup, iki bâb ve 3 fasıl hâlinde, biri muvakkat madde olmak üzere toplam 63 maddeden oluşmaktadır. Lâyiha başlığı "Ale'l-Umûm Tiyatrolar ve Sâir Eğlence Mahalleri" şeklindedir. Üç fasıldan oluşan ilk bâb'ın başlığı "Tiyatro ve Sâir Lu'biyyât Mahalleri Hakkında"dır. Birinci fasıl "Tiyatrolar" (1-31.m.), ikinci fasıl "Sinemalar" (32-40.m.), üçüncü fasıl "At ve İp Cambazları ve Hayvanât-ı Ehliye ve Vahşiye Mürebbileriyle Sâir Lu'biyyât Mahallerine Dâir (41-44.m.)"dir. Tasarıda ikinci bâb başlığı altında fasıl yer almaksızın doğrudan "Kafeşantanlar ile Ale'l-Itlâk Çalgılı Kahveler" (45-62. m.) düzenlenmiş, en sonda muvakkat maddeye yer verilmiştir.

Görüldüğü kadarıyla Dâhiliye Nezâreti görüşleri alınmak üzere Lâyiha metnini; Zor Mutasarrıflığı, Diyarbakır Vilâyeti, Teke Mutasarrıflığı, Karesi Mutasarrıflığı, Trabzon Vilâyeti, Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı, İçel Mutasarrıflığı, Musul Vilâyeti, Sivas Vilâyeti, Halep Vilâyeti, Maraş Vilâyeti, Edirne Vilâyeti, Kastamonu Vilâyeti, Bitlis Vilâyeti, Mamuratü'l-aziz Vilâyeti, Urfa Mutasarrıflığı, Suriye Vilâyeti, Kudüs Mutasarrıflığı, Karahisar-ı Sahip Vilâyeti ve Çatalca Mutasarrıflığı'na göndermiştir[36]. Yazışmalar ve verilen cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla, vilâyet ve mutasarrıflıklar yanında, Umûmi Jandarma Kumandanlığı ve Dersaâdet Bidâyet Mahkemesi Müdde-i Umûmiliği de Lâyiha üzerinde kanaat belirtmiştir[37]. Lâyiha müsveddesi gönderildiği yerlerden, tashih ve tadil edilecek cihet görülmeyerek, ya aynen ya da ilgili maddelerin karşı hizasına gerekli görülen tashih, tadil ve ilaveler yapılarak iâde olunmuştur. Genel olarak değişiklik tekliflerinin tiyatroya yönelik yapıldığı, sinemaya ilişkin olanların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

1915 yılı aralık ayı sonuna denk gelen tarihte Umûmî Jandarma Kumandanlığı'ndan gelen Lâyiha metni üzerindeki değişiklik teklifleri dikkat çekicidir. Piyesler özelinde genel olarak temâşânın sansüre tâbi tutulması Kanun-i Esâsî ve kanunlarla uyumlu bulunmamakta, matbaa ve matbuât kanunlarında öngörülen ve nispeten daha yumuşak

[35] **BOA**, DH.EUM.MEM., 72/15, 7 Safer 1334. Osmanlı Arşivi'nde sinemaya ilişkin belgeler arasında yer alan DH.EUM.SSM., 52/54 ile A.DVN.MKL., 71/12'ye kataloglamada "(agytt)" notuyla 29 Z 1341/12 Ağustos 1923 tarihi verilse de her iki belge içeriğinin 7 Teşrinisânî 1331/20 Kasım 1915'de vilâyetlere gönderilen belge içeriğiyle aynı olduğu ve Haziran 1916'ya kadar varlıklarını koruduklarından hareketle, 1923 tarihiyle irtibatlandırılma muhtemel gözükmemektedir.

[36] Örnek olarak bkz. **BOA**, DH.EUM.MEM.,73/32, 13 Safer 1334**; BOA**, DH.EUM.MEM., 72/37, 17 Safer 1334; **BOA**, DH.EUM.MEM., 73/1, 19 Safer 1334; **BOA**, DH.EUM.MEM., 132/69, 20 Safer 1334; **BOA**, DH.EUM.MEM., 72/66, 21 Safer 1334;**BOA**, DH.EUM.MEM., 72/38, 25 Safer 1334**; BOA**, DH.EUM.MEM., 72/34, 25 Safer 1334; **BOA**, DH.EUM.MEM., 132/67, 26 Safer 1334; **BOA**, DH.EUM.MEM., 72/41, 27 Safer 1334**; BOA**, DH.EUM.MEM., 73/2, 28 Safer 1334; **BOA**, DH.EUM.MEM., 72/60, 4 Rebiülevvel 1334; **BOA**, DH.EUM.MEM., 73/8, 21 Safer 1334; 14 Rebiülevvel 1334.

[37] **BOA**, DH.EUM.MEM., 132/70-3, 20 Safer 1334; **BOA**, DH.EUM.MEM., 132/70-2, 10 Rebiülevvel 1334.

olan cezalandırma ahkâmının piyesler bakımından da uygulanması önerilmektedir. Kumandanlık tarafından yapılan Lâyiha üzerindeki değişiklik tekliflerinin ve yapılan açıklamaların oldukça ayrıntılı olduğu görülmektedir. Lâyihanın sinema bölümünde; "polis olmayan yerlerde denetimin jandarma tarafından yapılması", "perdede Türkçe ne yazılmışsa başka lisanda da aynısının yazılmasıyla iktifâ edilmesi" ve "denetimde hürmet-i mezhebiyeyi ihlâl" etme kriterinin getirilmesi önerilmektedir[38].

3.4.3.1916 Tarihli Lâyiha

Dâhiliye Nezâretinin 20 Kasım 1915'de çeşitli vilâyet, mutasarrıflıklar ve ilgili birimlere gönderdiği Lâyiha üzerindeki cevapları değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede 7-9 Haziran 1916'da Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûm Müdürlüğü bünyesinde Lâyiha üzerinde tekrar tadilât yapılmış ve son bir şekil verilmeye çalışılmıştır. Ancak görüş bildiren ilgili birimlerin tekliflerinin çok da dikkate alınmadığı görülmektedir. Hazırlanan nizamnâme lâyihası bir arz yazısıyla 18 Eylül 1916'da Sadârete sunulmuştur[39]. Lâyiha metni bir bâb ve 3 fasıl hâlinde, biri muvakkat madde olmak üzere toplam 60 maddeden oluşmaktadır. Üç fasıldan oluşan ve daha önceki Tasarıda yer alan "Birinci Bâb" başlığının bulunmadığı bu ilk bölüm "Tiyatro ve Sâir Lu'biyyât Mahalleri Hakkında"dır. Birinci fasıl "Tiyatrolar" (1-30.m.), ikinci fasıl "Sinemalar" (31-40.m.), üçüncü fasıl "At ve İp Cambazları ve Hayvanât-ı Ehliye ve Vahşiye Mürebbileriyle Sâir Lu'biyyât Mahallerine Dâir" (40-44.m.)'dir. Metinde, ikinci bâb başlığı altında fasıl yer almaksızın doğrudan "Kafeşantanlar ile Ale'l-Itlâk Çalgılı Kahveler" (44-59. m.) düzenlenmiş, yine en sonda muvakkat maddeye yer verilmiştir. 20 Kasım 1915 tarihli Lâyihadaki üç maddenin çıkarılması ve yeniden düzenlenme sonrası bu metin 60 maddeye düşmüştür. Lâyiha metni tetkik ve müzâkere edilmek üzere 21 Aralık 1916'da Şûrâ-yı Devlet'e gönderilmiştir[40].

24 Aralık 1916'da Sadâret, sinemalarda gösterilen cinâyet vakalarının çocukların psikolojik yapılarını ve tabiatlarını etkilediği gerekçesiyle, çocuklar için eğlenceli ve faydalı olanları hâriç, 16 yaşından küçüklerin sinemalara kabul edilmemesine yönelik bir ilâvenin daha önce gönderilen Lâyiha metnine dercedilmesini Şûrâ-yı Devlet'e bir yazıyla bildirmiştir[41].

3.4.4.Son Lâyiha

Arşiv kayıtlarında yer alan son belge tahmini tarihi 8 Şubat 1921 olarak verilen bir Lâyiha örneğidir[42]. Ancak bu tarihin doğruluğu, Lâyihanın daha önceki üç lâyiha ile bağlantısı ve benzerliği dikkate alındığında oldukça zayıf gözükmektedir. Bununla birlikte Lâyiha üzerindeki değişiklik çalışmasının ne zaman ve hangi birim tarafından

[38] **BOA**, DH.EUM.MEM., 132/70.
[39] **BOA**, DH.EUM.VRK., 28/13, 19 Zilkade 1334.
[40] **BOA**, ŞD.,1321/1, 7 Cemâziyelevvel 1336.
[41] **BOA**, DH.EUM.VRK., 28/22, 28 Safer 1335 (Belge için bkz. **Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları**, s. 403-405).
[42] **BOA**, DH.EUM.6.Şb., 53/76, 29 Cemâziyelevvel 1339.

gerçekleştirildiği belirlenememiştir. 18 Eylül 1916'da Sadârete sunulmuş Layihâ metni üzerinde, ilgili kelime, cümle veya madde bütününü kırmızı kalemle çizmek ve önerilen yeni şekli üstlerine ve karşılarına belirtmek suretiyle kısmî değişiklik önerileri getirmektedir. Lâyiha başlığı bu metinde "Tiyatro ve Sâir Lu'biyyât Mahalleri Hakkında Nizamnâme Lâyihası" şeklinde değiştirilmiştir. Tiyatroda daha fazla olmak üzere, kafeşantan ve kafekonserler hakkında değişiklik yapan metin, 22., 58. ve muvakkat maddenin çıkarılmasını öngörmektedir. Sinema faslında, bir kelimede değişiklik ve çıkarılma dışında bir tadilât yer almamaktadır.

Dâhiliye Nezâretinden gelen yazı üzerine Sadâret tarafından 7 Ekim 1917'de Şûrâ-yı Devlet'e gönderilen bir yazıda, incelenmek üzere Şûrâ-yı Devlet'e havale olunan aralarında "Tiyatro, Sinema ve Lu'biyyât Mahallerine İlişkin Nizamnâme" lâyihasının da bulunduğu nizamnâme lâyihalarının bir an önce incelenmesinin tamamlanması hatırlatılmaktadır[43]. 29 Mayıs 1918'de Dâhiliye Nezâreti incelenmek üzere Şûrâ-yı Devlet'e gönderilen Lâyihanın bir buçuk yıldır bitirilememesini bir anlamda Sadârete şikayet etmekte, düzen ve asayişle ilgili olması dolayısıyla bir an evvel yürürlüğe konulması gerektiğini bildirmektedir[44]. Dâhiliye Nezâretinin ikazları üzerine Sadâretin talebiyle Lâyihanın ağustos ayında Şûrâ-yı Devlet tarafından iade edildiği anlaşılmaktadır[45]. Dâhiliye Nezâretinin Lâyihanın ivedilikle yürürlüğe konulmasını Sadâret Makamından istemesi, olağanüstü yönetimde o dönem çokça başvurulan bir usûl olan kararnâme şeklinde düzenlemeyi akla getirmektedir. Ancak dönem mevzûat kaynaklarında yapılan araştırmada sinemaya özgü herhangi bir genel ve soyut düzenleme yürürlüğüne rastlanamamıştır.

Diğer yandan, 4 Temmuz 1918 tarihinde Dâhiliye Nezâreti'nin isteği üzerine Hariciye Nezâreti yoluyla elçiliklere gönderilen bir yazıda, Bulgaristan, İsveç, Avusturya, Almanya ve Fransa'da sinema konusunda bulunan mevzuata ilişkin bilgi verilmesi istenmiştir. Bunun üzerine, Bulgaristan'da, İsveç'de, Avusturya'da, Fransa'da ve Almanya'da yer alan sinema düzeni hakkında bilgi verilmiştir[46]. Ancak sefaretlerin aktardığı bilgilerin bu dönem ne Lâyihada ne de başka bir çalışmada değerlendirilmesi mümkün olmuştur.

3.4.5. Lâyihâlar Çerçevesinde Sinemanın Genel Hukukî Düzeni

Lâyihalarda ikinci fasılda yer verilen sinema hakkındaki düzenlemelerin birbirine oldukça benzer olduğu görülmektedir. Sinema binası inşâsı ve açılması, bu konuda önceliği olan tiyatrolar hakkındaki hükümlere tâbi kılınmıştır (m.31). Bir tür denetime işaret eden sinema programının önceden belirli makamlara sunulması zorunlu görülmüştür. Buna göre, sinema müdürleri, gösterime sunacakları sinema programını

[43] **BOA**, DH.EUM.VRK., 29/9, 19 Zilhicce 1335.
[44] **BOA**, DH.EUM.6.Şb., 38/12, 18 Şaban 1336.
[45] **BOA**, BEO, 4528/339581, 7 Zilkade 1336. Nizamnâme hazırlığı ve muhtevâsı dönem süreli yayınlarına da konu olmuştur. Bkz. "Tiyatrolar Nizamnâmesi", **Âtî**, Sayı 258, 25 Eylül 1334, s. 4;"Yeni Bir Nizâmnâme", **Tanîn**, 11. Sene, Sayı 3514, 25 Eylül 1334, s. 3.
[46] **BOA**, HR.SFR.,04., 107/10, 25 Ramazan 1336; **BOA**, HR.İD., 1884/64, 13 Şevvâl 1336; **BOA**, HR.İD., 1884/66, 4 Zilhicce 1336; **BOA**, DH.EUM.VRK., 29/15, 16 Muharrem 1337; **BOA**, DH.EUM.VRK., 29/42, 25 Safer 1337.

24 saat önceden, Dersaadet'te Polis Umum Müdürlüğüne, taşrada ise en büyük mülkiye memuruna sunmaya mecbur tutulmuştur (m.33). Aynı şekilde gösterime sunulacak sinema filmlerinin sansür edilerek izin alınması mecburî hâle getirilmiştir. İlk defa gösterime sunulacak sinematografların; İstanbul'da polis müdüriyetlerinden, taşralarda ise en büyük mülkiye memuru tarafından gönderilecek memurun huzurunda denetlenerek onay alınması gerekmektedir. Bu denetim memurlarına gösterilmeyen veya gösterilse de izin alamamış filmlerin gösterimi yasaktır (m.34). Filmlerin tanıtımına yönelik perdeye aksettirilecek yazıların her halde Türkçe olması gerekmektedir. Ancak, Türkçe'den sonra diğer dillerle tanıtım yapılabilecektir (m.35). Sinema filmlerinin denetim kriterleri de düzenlemelerde belirtilmiştir: Mezheplerin saygınlığını ihlal eden, Osmanlı topraklarında tanınmış unsurlardan birini aşağılayan veya küçümseyen (m.36), hissiyât-ı milliyeyi inciten, asayişin ihlaline sebep olan, edebe ve iffete aykırı, açık filmlerin veya resimlerin gösterimi yasaktır (m.37). Öte yandan lamba, dinamo ve özellikle nitrat film şeritlerinin yanıcı özelliğinden dolayı[47] muhtemel yangınlara karşı sinema binalarında alınacak tedbirler ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş (m.32), uyulmaması hâlinde sinema müdürleri Ceza Kanunu'nun ilgili maddesi gereğince sorumluluğa tabî tutulmuştur (m.38). Sinema müdürleri ayrıca 33, 34, 35, 36 ve 37'nci maddeye aykırılık durumunda Ceza Kanunu'nda öngörülen takibata uğrayacaktır (m.39).

4. Sinemaya Yer Veren Diğer Genel Hukukî Düzenlemeler

4.1.1858 Ceza Kanunnâmesi ve 1912 Kararnâmesi

1858 Ceza Kanunu'nun bazı maddelerinde 1911 yılında yapılan değişiklik sonrası 99'uncu maddeye eklenen üçüncü fıkra: "Âdap ve ahlâk-ı umûmiyeyi muhafaza, emniyet ve inzibâtı takrir… üzere devletçe ittihâz olunup ba-irâde-i seniyye neşir ve ilân kılınan mukarrerâta riâyet etmeyenler… mücâzât olunur" hükmünü içermektedir[48]. Maddede gerçekleştirilen değişiklik çerçevesinde riâyet edilmesi gereken kurallara ilişkin olarak 1912 yılında çıkarılan Kararnâme'nin 4'üncü maddesine göre de: "Memâlik-i Osmaniye'de tanınmış edyân ve mezâhib ve anâsırdan birini tezyif ve tahkîr eden ve âdap ve ahlâk-ı umûmiyeye muhâlif ve âsâyiş-i memlekete muzır bulunan piyeslerin mevki-i temâşâya vazı memnu" görülmüştür[49]. Ceza Kanunu ve çıkarılan Kararnâme'de sinemaya yer verilmemişse de bu yıllarda hazırlanan sinemaya ilişkin lâyihalarda cezâî sorumluluk açısından Ceza Kanunu'nun 99/3'uncu maddesine atıfta bulunulmuştur.

[47] Nezih Erdoğan, "Erken Sinemanın Kazası Nitrat Yangınları ve Önlemler", **Toplumsal Tarih**, Sy. 255, Mart 2015, İstanbul, s. 56-60.
[48] **Düstûr**, II. Tertip, C. 3, Dersaâdet, 1330, s. 444.
[49] **Düstûr** II. Tertip, C. 4, Dersaâdet, 1331, s. 312.

4.2.Polis Nizamnâmesi

I. Meşrutiyet'i müteakip hızlanan kolluk teşkilâtında zaptiye modelinden polis modeline geçiş uygulaması bir nizamnâme ile sonuçlanmıştır[50]. 1907 Polis Nizamnâmesi'nin polisin görevlerini belirleyen 122'nci maddesine göre: "Tiyatro ve çalgılı kahveler gibi lu'biyyât mahallerinde memûrin-i âidesince piyesi tetkik ve tasdik olunmuş lu'biyyâtttan maada olanların oynattırılmamasına ve münâsebetsiz kanto ve şarkıların söylettirilmemesine ve mugâyir-i âdap ahvâl vukua gelmemesine dikkat ve nezâret olunacak ve kopyası musaddak olmayan lu'biyyâtın icrâsı ve münâsebetsiz kanto ve şarkıların söylenmesi ve âdap ve ahlâk-ı umûmiyeye mugâyir olan evzâ' ve hareket men edilecektir"[51]. Nizamnâme'nin 122'nci maddesinde doğrudan sinemaya atıf yapılmamakla birlikte, gerek gösterim öncesi gerekse gösterim sonrası uygulamada görülen sinema filmlerinin denetiminin[52] kaynağı, sinemanın maddede yer verilen "lu'biyyât" kapsamında değerlendirilmesinden olsa gerektir.

1913 yılında yeni bir Polis Nizamnâmesi yürürlüğe konmuştur. Muhtemelen bu Nizamnâme kitap, bâb ve fasıllardan oluşan şekliyle polisin hem teşkilâtını hem de yetki ve görevlerini düzenleyen bir mecelle şeklinde düşünülmüştür[53]. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine Nizamnâme'nin polis teşkilâtına ilişkin birinci kitabı ile ikinci kitabın polis mesleği hakkındaki kurallara ve görevlere yönelik birinci bâbı yürürlüğe konulabilmiş, polisin genel yetki ve görevlerini belirleyen kısımları yayınlanamamıştır. Nizamnâme'nin yayımlanamayan bu kısımları bakımından 1907 Polis Nizamnâmesi'nin genel yetki ve görevlere ilişkin hükümleri yürürlükte kalmıştır[54]. Mevzuat ve uygulama çerçevesinde kolluk kuvvetlerinin yapısına, yetki ve görevlerine yer veren dönem çalışmalarında da sinema lu'biyyât kapsamında yer almıştır. Çeşitli kaynaklarda sinemaya ilişkin verilen açılma, idâre ve denetim bilgilerinin birbirine oldukça benzer olduğu görülmektedir. Sinema yanında lu'biyyât dâhilindeki diğer gösterilere de yer veren bu kaynaklardaki malûmât, yürürlüğe giremeyen "Tiyatro, Sinema ve Lu'biyyât Mahallerine İlişkin Nizamnâme Lâyihası"nın ilk iki şeklinde yer alan hükümlerin tekrarı mahiyetindedir. Mevzuata atıf yapmaksızın ve herhangi bir kaynak da belirtmeksizin verilen bilgiler, yazarların polis okulu idarecisi veya muallimi ve hukukçu kimlikleri dikkate alındığında, uygulamayı yansıtıcı olarak kabul edilebilir[55].

---

[50] Hasan Yağar, **Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845-1923)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1988, s. 310-320.

[51] **Mütemmim**, Dersaâdet, 1335, s. 644.

[52] Ceylan, **Türk Sinemasında Hukuki Düzen**, s. 14-18.

[53] Nizamnâmenin 8 Cemaziyelâhir 1331 tarihli birinci kitabı için bkz. **Düstûr**, II.Tertip, C. 5, Dersaâdet, 1332, s. 385-403. Nizamnâmenin 17 Zilhicce 1331 tarihli ikinci kitabı için bkz. **Düstûr**, II.Tertip, C. 6, Dersaâdet, 1334, s. 36-47.

[54] Halim Tevfik Alyot, **Türkiye'de Zabıta (Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum)**, Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayını, 1947, s. 771; Yağar, s. 321.

[55] Mustafa Gâlib, **Nizâmât-ı Umûmiye-i Zâbıta**, byy., 1337, s.193-201; Mustafa Gâlib, **Rehnümâ-yı Zâbıta,** Dersaâdet, 1336, s. 116; Selahaddin Neşet, **Nizâmât-ı Zâbıta Dersleri**, 2. Tab, İstanbul, 1925, s.124-126; **Mecelle-i Vezâif-i Zâbıta,** s. 214-222.

4.3.1914 Sansür Talimatnâmesi

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girdiğinde seferberlik ilan edilmiş ve 1914 yılında 61 maddeden oluşan bir Sansür Talimâtnâmesi yayınlanmıştır[56]. Talimatnâmede, kitap ve risâleler yanında tiyatro oyunları ve sinema filmleri de sansür kapsamına alınmış, Harbiye Nezâreti'nin emrinde İstanbul ve önemli yerlerde sansür merkezleri kurulması kararlaştırılmıştır. Talimatnâme'nin 59'uncu maddesine göre, tüm sinema filmleri ile ilk kez gösterime girecek tiyatro oyunlarının İstanbul'da Sansür Müfettiş-i Umûmiliği, taşrada ise sansür müfettişlerine gösterilerek izin alınması gerekli görülmüştür.

Talimatnâme, sansür yetkisini sansür heyetlerine vermekle birlikte, Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti'nin, Dâhiliye Nezâretine; bu heyetlerin matbûât ve mektupların tetkiki gibi oldukça uzun ve dikkat gerektiren görevlerle meşguliyetleri sebebiyle sinema filmleri ve tiyatro oyunlarını inceleme ve muâyeneye lâyıkıyla önem veremediklerini somut olaylardan hareketle bildirmesi sonrası, ilgili birimlerce konu tekrar değerlendirilmiş, Ordu Başkomutanlığı Vekâleti, uhdesi altında bulunan heyetlerce yürütülen sinema filmleri ve tiyatro oyunlarına ilişkin sansür yetkisinin doğrudan doğruya polisçe tetkik ve takip edileceğini belirtmiştir[57]. Sansür Talimatnâmesi'nde sinema filmlerinin ve tiyatro oyunlarının sansür edileceği kriterler açıklanmamışsa da, İstanbul Polis Umûmiyeti Müdürlüğü'nün yaptığı yazışmalardan hareketle denetimin; "âdap, ahlâk-ı umûmiye, asâyiş ve emniyet-i memleket"in korunması amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır[58].

Savaş dolayısıyla konulan sansür haziran 1918'de kaldırılmıştır[59]. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütârekesi imzalanmış, 13 Kasım 1918'de İstanbul müttefik devletlerin askerleri tarafından fiilen işgal edilmiştir. Hükümet ve bağlı kurumlar denetim altına alınmış, Dâhiliye Nezâreti yetkilerini İngiliz Komiserliği'nin izin verdiği ölçüde kullanabilmiştir. Öte yandan, işgal güçleri işgal altındaki yerlerde işlem ve idarî hizmetleri görmek üzere kendi kurullarını oluşturmuş ve oralarda alınan kararlar uygulanmaya başlanmıştır[60]. Şubat 1919'da yayınlanan yeni bir Kararnâme; sıkıyönetim uygulanan yerlerde kitap, risâle ve basının izne tâbi kılındığını, izin sonrasında da ilgili yayının sansürden geçirilmesini öngörmektedir (m.1-3)[61]. Kararnâme'de, sinema ve tiyatro izin ve sansüre tâbi tutulmamıştır.

Bu yıllarda sinemada gösterime giren filmlerin Osmanlı toplumunun ahlakî yapısını olumsuz yönde etkilediği dönem kaynaklarında ifade edilen bir konu olmuştur. Sosyal ve ahlakî değerlere aykırılık oluşturduğu belirtilen filmlerin özellikle işgal yıllarıyla birlikte müttefik güçlerden müsâmaha gördüğü ve yeterince denetlenmediği

[56] **Sansür Talimatnâmesi**, İstanbul, 1330.
[57] **BOA**, DH.EUM.5.Şb., 9/51-1, 21 Rebiülevvel 1333.
[58] **BOA**, DH.EUM.5.Şb., 9/51-3,
[59] Kabacalı, s. 94-99.
[60] Erdoğdu, s. 301-302.
[61] Kararnâme için bkz. **Düstû**r, II. Tertip, C. 11, İstanbul, 1928, s. 117-118.

belirtilmiştir[62]. Himaye-i Etfâl Cemiyeti (Çocukları Koruma Cemiyeti)'nin şikâyetiyle yapılan incelemede Karaköy ve Beyoğlu'ndaki sinema afişlerinde, "gençlere veya genç kızlara memnu" şeklinde ibareler taşıyarak gençlerin daha fazla merakını çeken genel ahlak ve adaba aykırı filmlerin oynatıldığı, bu tür filmlerin denetlenerek yabancı ülkelerde olduğu gibi yasaklanması istenmektedir[63]. Bununla birlikte denetim konusunda istikrarlı bir uygulama olmadığı ve keyfi uygulamalara başvurulduğu görülmektedir. Nitekim, Dersaâdet İtilaf Devletleri Kumandanı General Wilson tarafından, Alman, Avusturya, Macar veya Bulgar filmlerinin gösterimine izin verilmemiştir[64]. Her hâlükârda sinema filmlerinin gösterim öncesi denetlenmediği anlaşılmaktadır.

5.Sonuç ve Değerlendirme

Batı'da ortaya çıkışından kısa süre sonra Osmanlı topraklarına giren sinema, kitleye yönelmesine paralel olarak geleneksel ve modern gösteri sanatlarında olduğu gibi idarî, mâlî ve hukukî boyutuyla iktidar tarafından izin ve denetim kapsamına alınmaya çalışılmıştır. Eğitim-öğretim ve propagandaya yönelik kısmî kullanımı görülmekle birlikte sinemanın Osmanlı Devleti'ndeki yaklaşık çeyrek asırlık serüveni, dönem şartlarının da etkisiyle, oyun ve eğlenceye yönelik lû'biyyât kapsamındaki vasfını pekiştirircesine, kamuoyu oluşturan ve yönlendiren bir kitle iletişim aracı olma yönünü öne çıkarmayacaktır. Fakat lû'biyyât olarak nitelenmesi sinemanın hem hukukî düzenlenme sürecini hem de düzenlenme şeklini etkileyecektir.

Alanlarına ilişkin genel hukukî bir düzenleme olmaması yanı sıra, açılış, idare ve denetimleri bakımından benzeşen yönleri, sinemayı, tiyatro ve benzer gösteri sanatlarıyla birlikte lû'biyyât kategorisinde ortak bir genel metinde düzenlemeye götürmüştür. Bu kapsamda Osmanlı Arşivi'nde 1913-1918 yılları arasında hazırlanan, esasında birbirinden çok da farklı olmayan dört lâyiha görülmektedir. Ancak bu lâyiha(lar) yürürlüğe konulamamıştır. Yaygınlığının dönem itibariyle sınırlı olması, bir kitle iletişim aracı olarak kamuoyu oluşturacak, yönlendirecek derecede sosyal ve siyasal etki gösterememesi veya bunun sorun oluşturacak bir düzeye ulaşmaması ve dönemin işgal ve savaş şartları sinemanın hukukî düzenlemeye kavuşamamasında rol oynamış gözükmektedir. 1918 yılından Osmanlı Devleti'nin sonuna kadarki dönemde de bir düzenleme çalışmasına rastlanmamaktadır. Sinemaya özgü bir düzenleme

[62] Dönem sinemasında ahlâki boyut ve müstehcenlikle ilgili olarak bkz. Özön, s. 55; İ. Arda Odabaşı, **Milli Sinema: Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017, s.101-111;İlbeyi Özer, **İstanbul'da Sosyal Değişim (1920-1930)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2004, 105 vd.; Özuyar, s. 302-308; Cafer Ulu, "I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul'da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922), **Tarih Dergisi**, Sy. 58, 2013/2, İstanbul, s. 294-296; Özde Çeliktemel-Thomen, "Çocuklar ve Kadınlar:Geç Osmanlı Döneminde Sinema Hakkında Bir Mütâlaa", **Alternatif Politika**, Sinema Özel Sayısı, Mayıs 2016, s. 5-29.

[63] **BOA**, DH.KMS., 62/18, 9 Mayıs 1338. Berlin'de (Ahmed Emin, "Berlin'de Birkaç Gün", **Sabah**, 28. Sene, Sayı 9975, 3 Zilkade 1335, s. 1), İngiltere ve Amerika'da gösterimi yasak olan bazı gayrı ahlakî filmlerin İstanbul'da serbestçe gösterildiği belirtilmiştir (Clarence Richard Johnson, **Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople A Study of Oriental Social Life**, New York: The Macmillan Company, 1922, s. 265).

[64] **BOA**, DH.EUM.AYŞ., 2/2, 16 Mart 1335.

olmamakla birlikte, seferberlik ve savaş şartlarında ortaya konan ve 1914-1918 yılları arasında uygulanan Sansür Talimatnâmesi, sansür kapsamında da olsa basın ve tiyatro yanı sıra sinema filmlerini düzenleyen yegâne metin olarak dikkat çekmektedir.

Sinemaya özgü genel hukukî düzenleme veya herhangi bir hüküm olmayan 1914 yılına kadar uygulamada film denetiminin dayanağı sinemanın 1907 Polis Nizamnâmesi'nde sansüre tâbi tutulacağı öngörülen "lu'biyyât icrâsı" kapsamında değerlendirilmesi olmalıdır. Sonraki dönemde denetimin kaynakları, dönem araştırmalarında belirtildiği üzere 1907 Polis Nizamnâmesi'nde "lû'biyyât icrâsı" olarak sinemaya atfedilen hükmün 1913 Tarihli Polis Nizamnâmesi'nde boşluk olması nedeniyle bu Nizâmnâme döneminde de yürürlüğü ve 1914 Sansür Talimatnâmesi'nin açık düzenlemesidir. Uzun metrajlı ve konulu yerli ve yabancı filmlerin gösterime girmeye başladığı I. Dünya Savaşı yıllarından Osmanlı Devleti'nin sonuna kadarki süreçte, başlangıçtan itibaren sinemaya özgü genel hukukî düzenleme olmamasının getirdiği boşluk, diğer mevzuattaki belirsizlik ve dönem şartları filmlerin sistematik olarak sansüre tâbi tutulmamasında etkili olmuş gözükmektedir.

Tiyatro, Sinema ve Buna Mümâsil Lu'biyyât Mahallerinin Sûret-i Küşâd ve İdareleri Hakkında Nizamnâme Lâyihası*

Tiyatro ve Sâir Lu'biyyât Mahalleri Hakkındadır

Birinci Fasıl

Tiyatrolar

Madde-1: Müceddeden tiyatro binası inşâ veya bir binanın tiyatro binası hâline ifrâğı için Dersaâdet'te Şehremâneti'ne, taşralarda en büyük mülkiye memûruna bâ-istidânâme mürâcaat olunur.

Madde-2: İşbu istidânâme mahallî polis dairesine ve polis teşkilâtı olmayan yerlerde jandarma kumandanlığına havâle olunarak beyân olunan mahalde tiyatro binâsı inşâsında veyâhud mevcut binânın tiyatro binâsı hâline ifrâğında mahzur-ı idârî ve inzibât-i olmadığı tahakkuk ettikten ve Dersaâdet'te Şehremâneti ve taşralarda devâir-i belediye heyet-i fenniyesi taraflarından bi't-tedkîk şerâit-i nizâmiyeyi hâiz olduğu tasdik edildikten sonra Dersaâdet'te polis müdür-i umûmîsi ve taşralarda en büyük mülkiye memûru tarafından ruhsatı mutazammın müstedînin yedine bir kıta vesîka ita olunacaktır. Ancak tiyatro hâline ifrâğ edilecek binânın her hâlde kârgîr olması şarttır.

Madde-3: İnşâât'ın veyâhud mevcut binâda tadilât'ın ikmâlinden sonra müstedînin mürâcaat-ı resmiyesi üzerine binânın metânet ve siyânetiyle hadd-i istiâbisi ve cihet-i sıhhiyye ve harîka karşı tedâbir ve vesâit-i itfâiyesi hakkında Dersaâdet'te Şehremâneti heyet-i fenniye ve sıhhiyesiyle umûm itfâiye kumandanlığınca ve taşralarda devâir-i belediye heyet-i fenniye ve sıhhiye ve itfaiyesince tedkikât ve keşfiyât-ı lâzime bi'l-icrâ tarz-ı inşâ ve tadilin icâbât-ı fenniye ve şerâit-i nizâmiyeye muvâfakatı bâ-rapor tasdik edildikten sonra mezkûr binâda icrâ-yı lu'biyâta Dersaâdet'te Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi ve vilâyatta mahallin en büyük memûru tarafından ruhsatı mutazammın mestedînin yedine bir kıta vesika ita kılınacaktır.

Madde-4: Tiyatro binâsının kârgîr olarak inşâsı ve umûmî elektrik tesisâtı bulunan şühûr ve kasabâtta elektrikle tenviri ve mevcut olan yerlerde umûmî ve bulunmayan mahallerde husûsî telefonla en yakın polis ve itfâiye merkezine rabtı mecbûrî olduğu gibi binânın kapıları geniş ve mahârici müteaddid ve birinci ve ikinci mevkilere mahsûs salona mevzû' koltuk

* 1913-1918 yılları arasında hazırlanan dört farklı lâyiha içinden Şûrâ-yı Devlet'e sunulan 1916 tarihli Lâyiha metni esas alınmıştır. Madde 32'de yer alan 'Sinema tiyatrosu müdürleri' şeklindeki hatalı yazım veya "ikinci bâb" başlığının yazılıp "birinci bâb" başlığının bulunmaması gibi eksiklikler metnin aslına ait olup, metnin lâyiha (tasarı) olmasından kaynaklanmış olsa gerektir.

kanape ve sandalyeler numaralı ve sâbit olacak ve binâ dâhilinde olmak üzere münâsib mahallerde âlât ve vesâit-i tfâiye bulundurulacaktır.

Madde-5: Onbeş yaşında ve bu yaştan küçük erkek ve kız çocukların tiyatro eşhâsı miyânında oyuna iştirâki dâiresi dâhilinde bulunduğu polis merkezinden ruhsat-ı mahsûsa istihsâliyle mukayyettir.

Madde-6: Dersaâdet'te piyeslerin mevki-i temâşâya vazından bir hafta evvel Dâhiliye Nezâreti'ne ve taşralarda kırk sekiz saat mukaddem en büyük mülkiye memûruna irâe olunacaktır.

Madde-7: Bir vilâyet veya müstakil livâda en büyük mülkiye memûru tarafından bi't-tedkîk kabul ve tasdîk edilen piyesler mezkûr vilâyet veya livânın her kısmında sahne-i temâşâya vaz olunabilir.

Madde-8: Dersaâdet'te Dâhiliye Nezâreti'nce mevki-i temâşâya vazı tensib edilmeyerek men olunan piyeslerin taşralarda dahî oynanması memnûdur.

Madde-9: Mevki-i temâşâya vaz' edilmek üzere bir nüshası memûrin-i aidesine verilen piyeslerde tashîhât, tadîlât ve ilâvât icrâsı câiz olmayıp tadîlât, tashîhât ve ilâvât icrâ olunduğu takdirde altıncı madde mûcibince devâir-i âidesine irâe edilecektir.

Madde-10: Tiyatro müdürleri sahne-i temâşâya vaz edecekleri oyunların programını nihâyet yirmi dört saat mukaddem mahallin merbût bulunduğu polis dairesine bildirmeğe mecburdur.

Madde-11: Memâlik-i Osmaniye'de tanınmış edyân ve mezâhib ve anâsırdan birini tezyif ve tahkîr eden piyeslerin mevki-i temâşâya vazı memnûdur.

Madde-12: Ruhsatı istihsâl edilmiş olan piyeslerin mevki-i temâşâya esnâ-yı vazında emr-i teftiş ve murâkabe polise aittir. Polis teşkilâtı olmayan yerlerde işbu teftişât mahallî jandarma kumandanları tarafından îfâ olunur. Teftîşin tarz-ı icrâsı talimâtnâme-i mahsûsa ile muayyendir.

Madde-13: Tiyatro müdürleri madde-i sâbıkada zikredilen memûrîne birinci sınıftan yalnız bir loca tahsisine mecburdurlar. Loca kapısının dış tarafına "polis" kelimesi yazılacak ve bu loca tebdil edilmeyecektir.

Madde-14: Oyunlara nısfül'l-leylde hitâm verilir. Ancak inde'l-icab miâdın tahdîdi Dersaâdet'te polis müdür-i umûmisine ve taşralarda en büyük mülkiye memûruna aittir.

Madde-15: Oyuncular kazâ vukûuna mahal vermemek üzere yalnız kurusıkı olmak şartıyla oyunların îcâbına göre âlet-i nâriye, kılınç, meç ve sâir esliha istimâline mezûndurlar.

Madde-16: Alâim-i kâbil-i setr ve ihfâ olmayacak ve halkın huzur ve rahatını selb ve nefret ve istikrâhını celbedecek derecede sarhoş olanlar tiyatrolara kabul edilmeyecek ve böyle eşhâs görüldüğü surette derhal polise ihbâr-ı keyfiyet olunacaktır.

Madde-17: Gerek lu'biyyâtın esnâ-yı icrâsında ve gerek perde aralarında sigara istimâli her türlü meşrûbât ve me'kûlâtın şürb ve eklî memnû' olup arzu edenler bunun için tahsis edilen mahallerle büfelerden istîfâde edebilirler. Hilâf-ı memnû'iyet hareketi görülenlere tiyatro müdürü ve müstahdemin tarafından ihtârât-ı lâzime icrâ ve temerrüd edenlere polisçe tenbîhât-ı mukteziye îfâ edilecek ve tenbîhât-ı vâkıayı da hüsn-i kabul telakki etmeyenler tiyatro hâricine çıkarılacaklardır.

Madde-18: Tiyatro biletleri 4'üncü maddede beyân olunan tertib veçhile numaralı olacak ve her biletin hâmili aynı numaralı mevkii işgâl edebilecektir. Binânın istiâbından fazla bilet kat' ve fürûhtu memnû' olduğu gibi tiyatro dâhilinde mürûr ve ubûra mahsûs olan mahallere katiyyen sandalye vaz' olunmayacaktır. İstiâbından fazla müşteri kabul edildiği sûrette fazlası dışarıya çıkarılacak ve bunların paraları derhal kendilerine iâde kılınacaktır.

Madde-19: Tiyatro müdürleri ilân ettikleri saatte oyuna ibtidâra mecbûr ve piyesleri hod-be-hod tebdilden ve mevki-i temâşâya vaz' ettikleri oyunları bilâ-sebeb tatilden memnû'durlar. Tehîr veyahut tebdîl ve tatîl ettikleri surette fürûht etmiş oldukları biletler esmânının taleb vukuunda tamamıyla ve derhal tesviye ve iâdesi mecbûridir.

Madde-20: Tiyatro müdürleri ilân etmiş oldukları oyunu hasbe'l-îcâb tebdîl etmek mecburiyetinde oldukları takdirde oyuna başlamazdan mukaddem vesâit-i münasibe ile ilân-ı keyfiyet edeceklerdir.

Madde-21: Mevki-i temâşâya vaz' olunan bir piyesin esbâb-ı nizâmiyeye müsteniden hükümetçe veyahut bir sebeple tiyatro müdürü tarafından tatîli hâlinde bilet esmânının tamamıyla ve derhal tesviye ve iâdesi mecbûridir.

Madde-22: Tiyatroların inzimâm ve inzibât-ı dâhilîsi 12'nci maddede zikredilen memûrînin taht-ı nezâretinde olup kuvve-i zâbıtanın müdâhalesi îcâb eyleyen ahvâlde salon hâricinde bulunan polis memûrları ve jandarma efrâdı memûr-ı mûmâileyhin emri üzerine tiyatro derûnuna bi'd-duhûl îfâ-yı vazife edeceklerdir.

Madde-23: Tiyatroların kafeşantan hâline ifrâğı ve tiyatro salonlarında balo tertîbi mahallî polis dâiresine îtâ-yı ma'lûmât ve istihsâl-i ruhsata mütevakkıftır.

Madde-24: 2, 3, 4'üncü maddeler mûcibince ruhsat ve müsâade istihsâl etmeksizin tiyatro küşâd ve lû'biyyât icrâ edildiği surette ruhsat istihsaline değin tiyatro derhal polisçe seddolunur.

Madde-25: Beşinci maddede beyân olunan memnûiyet hilâfında hareket eden tiyatro müdürleri hakkında Kanun-ı Ceza'nın doksan dokuzuncu maddesinin üçüncü zeyli mûcibince takibât icrâ olunur.

Madde-26: 6,7, 8, 9, 10, 11'inci maddeler ahkâmına muhâlif hareketi görülen tiyatro müdürleri haklarında Kanun-ı Ceza'nın doksan dokuzuncu maddesinin üçüncü zeyli mûcibince takibât icrâ olunur.

Madde-27: Dokuzuncu madde ahkâmına muhâlif hareketleri görülen tiyatro müdürleri haklarında Kanun-ı Ceza'nın doksan dokuzuncu maddesinin üçüncü zeyli mûcibince takibât icrâ ve vukû' bulan tadilât ve ilâvât sükûn ve âsâyiş-i memleketin ihlâli mâhiyetinde ahvâl-i fevkalâde tahaddüsünü mûcib olduğu surette mütecâsirleri haklarında Kanun-ı Ceza'nın mevâdd-ı mahsûsası ahkâmına tevfîkan ayrıca takibât icrâ olunur.

Madde-28: Onbeşinci madde ahkâmına muhâlif hareketi görülen tiyatro müdürleri haklarında Kanun-ı Ceza'nın 255'inci maddesinin fıkra-i ahîresine tevfikan takibât-ı kanuniye icrâ kılınır. Bundan başka bir cürm hâdis olmuş ise mevâdd-ı mahsûsa-i kanûniyyeye tevfîk-i muâmele olunur.

Madde-29: 14, 16, 17, 18, 19, 20'inci maddeler ahkâmına muhâlif hareketi görülen tiyatro müdîrânı haklarında Kanun-ı Ceza'nın 254'üncü maddesi mûcibince icrâ –yı takibât olunur.

Madde-30: Polis dâiresinden ruhsat istihsâl etmek ve vesâit-i itfâiyeyi ihzâr eylemek şartlarıyla açıkta ve çadır altında tiyatro oynanmasına müsâade olunur.

İkinci Fasıl

Sinemalar Hakkındadır

Madde-31: Sinema binâsı inşâ ve küşâdı tiyatrolar hakkındaki ahkâma tâbi ve tiyatrolara dâir olan birinci faslın 1, 2, 3, 4, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26'ncı maddeleri ahkâmı ile bunlara müteallik ahkâm-ı cezaiye sinemalara dahî şâmildir. Ancak binâ dâhilinde olmayarak bahçe ve arsa gibi açık mahallerde küşâd edilen sinemalar 3, 4, 17, 18, 20'nci maddelerle 32'nci madde ahkâmından müstesnâdırlar.

Madde-32: Sinema tiyatrosu müdürleri ahkâm-ı anîfeden başka ahkâm-ı âtiyeye dahî riâyete mecbûrdur.

Evvelen: Ziyâ-yı aks husûli için ( ) hâvî karbonlu lambalar isti'mâl edilmemek.

Sâniyen: Cihâz-ı âkiseyi kâbiliyet-i ihtirâkiyesi olmayan mevâd ile inşâ olunmuş bir küçük oda derûnuna ve umumun hurûcuna mahsûs mahallin cihet-i muhâlifine vaz' etmek.

Sâlisen: Cihâzın mevzû‘ bulunduğu küçük odayı, sakfı kısmında açılmış ve içine delikli madenî bir setre ile oturtulmuş bir menfez vâsıtasıyla havalandırmak.

Râbian:Mükessef-i elektrikî ile film arasına şaplı suyu hâvî bir fıçı vaz‘ etmek.

Hâmisen: Tedrîcî tedrîcî açılan filmi, yalnız bir deliği mevcut madenî bir sandık içine toplamak.

Sâdisen: Cihâzın mevzû‘ bulunduğu odada iki işçi bulundurmak.

Sâbian: İşçilerin ellerinin erişebileceği bir mahalle su ile memlû iki kova vaz‘ etmek

Sâminen: Cihâzın mevzû‘ bulunduğu odada sigara içmemek.

Tâsian: Küçük oda derûnunda muhterik ve kızgın lambalar isti‘mâl etmemek ve nâkil-i elektirikîleri mahfûz bir hâlde madenî ince borular içinden geçirmek.

Madde-33: Sinema müdürleri mevki-i temâşâya vaz’ edecekleri kurdelaların iki kıta programını lâ-ekâl yirmi dört saat mukaddem Dersaâdet’te Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi’ne ve taşralarda en büyük mülkiye memûruna tevdie ve programda bazı esbâb ilcâsıyla tadilât icrâ edilmiş ise işbu tadilâtı dahî esbâbıyla beyâna mecbûrdurlar.

Madde-34: Birinci defa olarak mevki-i temâşâya vaz’ edilecek sinema filmlerinin İstanbul’da Polis Müdüriyeti’nden taşralarda en büyük mülkiye memûru tarafından gönderilecek memurun huzurunda provasının icrâsıyla tasdiki muktezidir. Bu suretle memûr-ı mahsûsuna irâe ve istihsâl-i müsâade edilmemiş filmlerin mevki-i temâşâya vazı memnû’dur.

Madde-35: Filmleri izâhen perdeye aksettirilecek yazıların her hâlde Türkçe olması mecbûridir. Ancak Türkçe’den sonra elsine-i sâire ile dahî izâhât îtâ olunabilir.

Madde-36: Hürmet-i mezhebiyeyi muhil elvâhın Memâlik-i Osmaniye’de tanınmış anâsırdan birini tezyif veya tahkîr eden filmlerin irâesi memnû’dur.

Madde-37: Hissiyât-ı millîyeyi cerîhadâr edecek ve âsâyişin ihlâline bâdî olabilecek filmler ile mugâyir-i edeb ve iffet açık menâzırın irâesi memnû’dur.

Madde-38: 32’inci madde ahkâmına muhâlif hareketi görülen sinema müdürleri haklarında Kanun-ı Ceza’nın doksan dokuzuncu maddesinin üçüncü zeyli mûcibince takibât icrâ kılınmakla beraber bu gibi mahaller nevâkısın ikmâline değin polisçe derhal seddolunur.

Madde-39:33, 34, 35, 36, 37'inci maddeler ahkâmına muhâlif hareketi görülen sinema müdürleri haklarında Kanun-ı Ceza'nın doksan dokuzuncu maddesinin üçüncü zeyli mûcibince takibât icrâ olunur.

Üçüncü Fasıl

At ve İp Cambazları ve Hayvanât-ı Ehliye ve Vahşiye Mürebbîleriyle Sâir Lu'biyyât Mahallerine Dâirdir

Madde-40: At ve ip cambazları ve hayvanât-ı ehliye ve vahşiye mürebbîleri ve hokkabaz ve kukla ve sâir bu gibi oyuncular ve her türlü menâzir irâe edenler icrâ-yı sanat için evvel emirde Dersaâdet'te Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi'nden ve taşralarda en büyük mülkiye memûrundan ruhsat istihsaline mecbûr ve iştigâl edecekleri ebniyenin inşâ ve tesisi emrinde tiyatrolar hakkındaki ahkâma tâbidirler. Ancak şehir ve kasabaların münâsib mahallerinde ber-mu'tâd çadır rekzi sûretiyle tesis edilen at ve ip cambazhâneleri ile hayvanât-ı vahşiye meşherleri işbu nizamnâmenin 3, 4, 17, 18'inci maddeleri ahkâmından istisnâ edilmiştir.

Madde-41: Hayvanât-ı ehliye ve vahşiye mürebbileri veyahutbu kabil hayvanât meşherlerinin sâhib veya müdürleri hayvanâtın bulunduğu kafes ve ahırların metin olmasına ve emîn bir tarzda kapalı durmasına ve hayvanât-ı vahşiye ve müfterisenin hârice bırakılmamasına ve gerek bir mahalden diğer mahalle esnâ-yı naklinde ve gerek oyun mahallinde mârrîn ve âbirîn ile erbâb-ı temâşâya zarar îkâ etmemelerine dikkat edecekleri gibi oyun mahalli ile erbâb-ı temâşânın oturdukları mahallin arasında ikâme edilen demir sütunların muhit-i dâhilî ve kısm-ı fevkânîsini metîn bir ağ ile setre mecbûr olacaklardır.

Madde-42: Mevâdd-ı sâbıkada beyân olunan ahkâma riâyet edilip edilmediğini tahkîk zımnında mahallî zabıtasınca tefrîşât-ı mütemâdiye icrâ olunacaktır.

Madde-43: Tenezzüh mahalleriyle mesirelerde icrâ-yı sanat eden hokkabazlar ile seyyâr olarak küçük mikyâsta panorama irâe eyleyen eşhâs zâbıtadan yalnız ruhsat istihsâl etmekle mükelleftirler.

İkinci Bâb

Kafeşantanlar ile Ale'l-ıtlâk Çalgılı Kahvelere Yani Kafekonserlere Dâirdir

Madde-44: Kafeşantan, kafekonser inşâ ve tesisi tiyatro inşâ ve tesisi hakkındaki ahkâma tâbidir.

Madde-45: Kafeşantan, kafekonser sûret-i mahsûsada çalgı çalınan ve çalgı ile beraber muganni ve muganniyeler tarafından icrâ-yı teganniyât edilen mahallerdir. Kafeşantanda gerek çalgıcı ve muganniye kadınların ve gerek hâriçten getirilen nisvânın müşteriler ile beraber umûmî salonda

veyahut husûsî kabinelerde oturmaları ve dans etmeleri en büyük mülkiye memûru tarafından men edilebilir.

Madde-46: Evvelâ yirmi beş yaşından aşağı sinde olan mahcûr veya taht-ı vesâyette bulunan, sâniyen cinâyet, sirkat, dolandırıcılık, yankesicilik, kumarbazlık, emniyeti suistimâl, sahtekârlık, hetk-i ırz ve erbâb-ı cerâimi ihfâ efâlinden biriyle mahkûm kesâna bizzât veya bi'l-vâsıta kafeşantan ve kafekonser küşâd ve idâresi için ruhsat îta edilmez.

Madde-47: Kafeşantan, kafekonser küşâd etmiş olan kimse madde-i sâbıkada muharrer cerâimden biriyle katiyyen mahkûm olduğu veya hacr edildiği veya taht-ı vesâyete alındığı surette mahall-i mezkûr polisçe seddolunur. Ancak şerâit-i nizâmiyeyi hâiz ve fakat sâhib veya müdür-i sabıkıyla hiçbir sûretle ticâreten iştirâki olmadığı bi't-tahkîk sâbit olan bir şahsa devrolunduğu takdirde seddedilen mahallin küşâdı câiz olur.

Madde-48: Kafeşantan ve kafekonserlerin âhara devren intikâli hâlinde sâhib veya müdür-i cedîdin 46'ncı maddede muharrer olan evsâfı hâiz olması şarttır.

Madde-49: On sekiz yaşından dûn sinde bulunduğu zâhir-i hâlinden âyân olan gençlerin resmî elbiseyi lâbis bi'l-umûm mekâtib talebesinin kafeşantana kabulü memnû'dur.

Madde-50: Halkın huzur ve rahatını selb ve nefret ve istikrâhını celbedecek derecede sarhoş olanlar kafeşantan ve kafekonserlere kabul edilmeyip polise teslim edilecektir.

Madde-51: Kafeşantan ve kafekonser sâhib veya müdürü kahve derûnunda münâzaa ve teşebbüsât-ı cürmiye vukua gelmemesine dikkat edecek ve böyle bir hâlin vukuunu hisseylediği surette derhal polise ihbâr-ı keyfiyet eyleyecektir.

Madde-52: Kafeşantan ve kafekonserlerde kumar ve her nevi kağıd ve tavla ve sâir bunlara mümâsil oyunlar oynamak memnû'dur.

Madde-53: Kafeşantan ve kafekonserler zevalî saat itibariyle nihâyet gece yarısına kadar açık bulundurulabilir. Polis müdürü veya re'sen merkez memûru bulunan yerlerde merkez memûru, müdür ve merkez memuru bulunmayan yerlerde mahallin en büyük mülkiye memûru lede'l-îcâb bu müddeti tenzil ve temdîd edebilir.

Madde-54: Kafeşantan ve kafekonser müdürleri taht-ı idârelerinde bulunan mahallin isim ve numarasını hâvî levhayı kapılarına ve meşrûbât ve müskirât fiyâtını muhtevî büyük ve Türkçe yazılı listeyi salonlarına talika mecbûrdurlar.

Madde-55: Kafeşantan ve kafekonserlerde tiyatro, pandomima ve sâir lu'biyyât icrâsı tiyatrolar hakkındaki ahkâma tâbi ve ayrıca ruhsat istihsâline mütevakkıftır.

Madde-56: 44'üncü maddeye muhâlif olarak bilâ-ruhsat kafeşantan ve kafekonser küşâd etmiş olanlar hakkında Kanun-ı Ceza'nın 99'uncu maddesinin üçüncü zeyli mûcibince takibât icrâ olunmakla beraber bu gibi mahaller ruhsat istihsâline değin polisçe seddolunur.

Madde-57: 53, 55, 56'ncı maddelerle 44'üncü maddenin son fıkrası ahkâmına muhâlif hareketi görülen kafeşantan ve kafekonser müdürleri haklarında Kanun-ı Ceza'nın 99'uncu maddesinin üçüncü zeyli mûcibince takibât icrâ olunur.

Madde-58: 51, 52'nci maddeler ahkâmına muhâlif hareketi görülen kafeşantan ve kafekonser müdürleri haklarında Kanun-ı Ceza'nın 254'üncü maddesi mûcibince takibât icrâ olunur. Mevadd-ı mezkûrede muharrer harekât üç defa tekerrür ederse kafeşantan veya kafekonser netice-yi muhâkemeye değin polisçe seddolunur.

Madde-59: 52'nci maddede muharrer olduğu üzere her türlü kağıd ve tavla ve buna mümâsil oyunların oynanmasına müsâade eden kafeşantan ve kafekonser sâhib ve müdürleri haklarında Kanun-ı Ceza'nın 254'üncü maddesi mûcibince takibât-ı kânûniye icrâ olunur ve üç defa tekerrürü hâlinde kafeşantan veya kafekonser polisçe seddedilir. Kumar oynandığı surette kumarhâneler hakkındaki ahkâm cârîdir.

Madde-i Muvakkata

İşbu nizamnâmenin tarih-i neşrini müteâkib üç mâh hitamından itibâren mevcût ahşâb tiyatroların tadil ve tamirine müsâade edilmeyecektir.

Kaynakça

I- Osmanlı Arşivi

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO.)

Babıali Evrak Odası Divan Kalemi Mukavelenameler (A.DVN.MKL.)

Dahiliye Nezâreti Dahiliye Kalemi Mahsus Evrakı (DH.KMS.)

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Altıncı Şube (DH.EUM.6.Şb.)

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi Evrakı (DH.EUM.AYŞ.)

Hariciye Nezareti İdare (HR.İD.)

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT.)

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemi (DH.EUM.VRK.)

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Memurîn Kalemi (DH.EUM.MEM.)

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Seyrüsefer Kalemi (DH.EUM.SSM.)

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR.)

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR.MKT.)

Hariciye Nezareti Sofya Sefâreti (HR.SFR.,04.)

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO.)

İrade Dahiliye (İ.DH.)

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)

İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.)

Maârif Nezâreti Mektubî Kalemi (MF.MKT.)

Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD.)

Yıldız Parekende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ.)

Yıldız Parekende Evrakı Dahiliye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.DH.)

Zabtiye Nezâreti (ZB.)

II-Kitap ve Makaleler

Ahmed Emin, "Berlin'de Birkaç Gün", **Sabah**, 28. Sene, Sayı 9975, 3 Zilkade 1335.

Ahmed Refik, **İstanbul Nasıl Eğleniyordu?,** İstanbul, 1927.

Alyot, Halim Tevfik, **Türkiye'de Zabıta (Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum)**, Ankara:İçişleri Bakanlığı Yayını, 1947.

And, Metin, **Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908)**, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1972.

Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Gösteri Sanatları, Yayına Hazırlayanlar: Resul Köse, Muzaffer Albayrak, İstanbul:Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015.

Ayverdi, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul: Kubbealtı, 2010.

Başgil, Ali Fuat, "Türkiye Teşkilât Hukukunda Nizamname Mefhumu ve Nizamnamelerin Mahiyeti ve Tâbi Olduğu Hukukî Rejim", **Cemil Bilsel'e Armağan**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul 1939.

Birinci, Ali, **Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri**, İstanbul:Dergâh Yayınları, 2012.

Bozis, Yorgo-Bozis, Sula, **Paris'ten Pera'ya Sinema ve Rum Sinemacılar,** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.

Bozkurt, Nebi, "Eğlence", C. 10, **DİA**, İstanbul, 1994.

Bozkurt, Nebi, "Oyun", C. 34, **DİA**, İstanbul, 2007.

Ceylan, Ayhan, "Osmanlı Dönemi Türk Sinemasında Hukuki Düzen, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları,** S. 9, Y. 2010 (Bahar), İstanbul 2014.

Ceylan, Ayhan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukukî Düzen (1839-1876)", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, S.1, Y. 2006 Bahar.

Çeliktemel-Thomen, Özde, "Çocuklar ve Kadınlar:Geç Osmanlı Döneminde Sinema

Hakkında Bir Mütâlaa", **Alternatif Politika**, Sinema Özel Sayısı, Mayıs 2016.

Düstur, II. Tertip, C.1, Dersaâdet, 1329.

Düstûr, II. Tertip, C.3, Dersaâdet, 1330.

Düstûr II. Tertip, C.4, Dersaâdet, 1331.

Düstûr, II. Tertip, C.5, Dersaâdet, 1332.

Düstûr, II. Tertip, C.6, Dersaâdet, 1334.

Düstûr, II. Tertip, C. 11, İstanbul, 1928.

Erdoğan, Nezih, "Erken Sinemanın Kazası Nitrat Yangınları ve Önlemler", **Toplumsal**

Tarih, Sy. 255, Mart 2015, İstanbul.

Erdoğdu, Abdullah Teyfur, **Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Tarihi (1836-1922**), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2005.

Esirgen, Seda Örsten, **Osmanlı Devleti'nde Yabancılara Verilen Kamu Hizmeti İmtiyazları**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2010.

Evren, Burçak, **Türk Sinemasının 100 Yılı**, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014.

İçel, Kayıhan, **Kitle İletişim Hukuku,** 12. baskı, İstanbul: Beta Yayınevi, 2017.

Johnson, Clarence Richard, **Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople A Study of Oriental Social Life**, New York: The Macmillan Company, 1922.

Kabacalı, Alpay, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü**, İstanbul:Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 1990.

Kütükoğlu, Mübahat S., **Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)**, 2. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyât, 1998.

Mustafa Gâlib, **Nizâmât-ı Umûmiye-i Zâbıta**, byy., 1337.

Mustafa Gâlib, **Rehnümâ-yı Zâbıta,** Dersaâdet, 1336.

Mutaf, Abdülmecit, **Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Şûrâ-yı Devlet (1868-1922/1284-1342)**, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İzmir, 1997.

Mütemmim, Dersaâdet, 1335.

Odabaşı, İ. Arda, **Milli Sinema: Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.

Onaran, Alim Şerif, **Sinematoğrafik Hürriyet,** Ankara: İçişleri Bakanlığı, 1968.

Osman Nûrî, **Mecelle Umûr-ı Belediye**, C. II, Dersaâdet 1330.

Özer, İlbeyi, **İstanbul'da Sosyal Değişim (1920-1930)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2004.

Özön, Nijat, **Türk Sinema Tarihi (1896-1960)**, 4. Basım, İstanbul:Doruk Yayımcılık, 2013.

Öztürk, K. Burak, **Kamu Hizmeti İmtiyaz Sözleşmeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara 2000.

Özuyar, Ali, **Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1922),** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.

Sansür Talimatnâmesi, İstanbul, 1330.

Scognamillo, Giovanni, **Türk Sinema Tarihi,** 2. baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.

Selahaddin Neşet, **Nizâmât-ı Zâbıta Dersleri**, 2. Tab, İstanbul, 1925.

Tan, Turgut, "Osmanlı İmparatorluğunda Yabancılara Verilmiş Kamu Hizmeti İmtiyazları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.22, S.2, 1967.

Tikveş, Özkan, **Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Sinema Filmlerinin Sansürü**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1968.

"Tiyatrolar Nizamnâmesi", **Âtî**, Sayı 258, 25 Eylül 1334.

Ulu, Cafer, "I. Dünya Savaşı ve İşgal Sürecinde İstanbul'da Yaşanan Sosyal ve Ahlaki Çözülme (1914-1922), **Tarih Dergisi**, Sy. 58, 2013/2, İstanbul.

Yağar, Hasan, **Mevzuat Metinlerinde Polis Teşkilatında Yapı ve Görev (1845-1923)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1988.

"Yeni Bir Nizâmnâme", **Tanîn**, 11. Sene, Sayı 3514, 25 Eylül 1334.

Zeki, **Mecelle-i Vezâif-i Zâbıta,** 2. Tab, İstanbul, 1330.